

Smetánka, Zdeněk

K počátkům výroby komorových kachlů v Čechách

Archaeologia historica. 1983, vol. 8, iss. [1], pp. 145-154

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139449>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K počátkům výroby komorových kachlů v Čechách

Prof. MUDr. Ervínu Černému k sedmdesátinám

ZDENĚK SMETÁNKA

1. Úvod

Komorový kachel, tvořený reliéfní čelní vyhřívací stěnou (ČVS) různého formátu a pláštěm vyhřívací komory různého tvaru, je nejběžnějším typem kachlové produkce v Čechách po větší část období vrcholného středověku (Smetánka 1969). Je tomu tak proto, že představuje konstrukčně velmi výhodnou základní samonosnou stavební jednotku, umožňující přímo výstavbou stěn kamen s minimálním použitím hliněné výplně. Z hlediska výstavby tělesa kamen je to tedy tzv. aktivní typ. Jeho varianta se čtvercovou čelní vyhřívací stěnou o rozměrech nejčastěji kolem 19×19 cm ($n = 64$; $V_x = 192$; $s = 13,3$ mm — $\bar{S}_x = 192,7$ mm; $s = 13,99$ mm) a s kuželovitou komorou o výšce nejčastěji v intervalu 10 — 13 cm ($n = 64$; $V_{kx} = 121,09$ mm; $s = 18,40$ mm), tvoří základnu téměř masové výroby kachlů ve druhé polovině 15. a na poč. 16. století. Není proto bez úžitku zabývat se podrobněji počátky této v Čechách nejvýznamnější varianty. Je to ostatně celoevropský problém, jehož řešení je stále do značné míry otevřeno, a české nálezy zde mají značný význam.

2. Nálezový fond

Uplynula již více jak dvě desetiletí od doby, kdy byly poprvé identifikovány nejstarší české komorové kachle se čtvercovou ČVS malého formátu, tzv. skupina z Hradce Králové (Smetánka 1959). Později byla tato nevelká skupina rozšířena ještě o několik tehdy dostupných exemplářů z MHMP, jejichž starší datování provedené A. Liškou bylo dosti nepřesné, takže jejich skutečný význam unikal (Liška 1943). V současné době jsou z Čech známy již dvě desítky exemplářů nebo zlomků této varianty (viz seznam nálezů). Z lokalit je zastoupena zatím Praha, Hradec Králové a K. Hora. Z hlediska významu uvedených měst ve 13. a 14. století je to rozložení výmluvné. Kachle obdobného stáří nebyly původně známy z Moravy a Slovenska, ale předpokládalo se, že bude jen otázkou času, nových výzkumů nebo průzkumu muzejních fondů, kdy se objeví i zde, např. ve významných městech jako Olomouci, Brně, Bratislavě. Tento předpoklad se, pokud lze soudit z publikovaného materiálu, zatím splnil jen částečně (Michna 1977; Holčík 1976, 1978).

3. Morfologie dvou základních typových variant

Morfologie výše uvedené varianty s malou ČVS byla dosti jasná již v počátcích studia. Při tehdy dostupném souboru měřitelných exemplářů byly průměrné rozměry čelní vyhřívací stěny stanoveny na $13,5 \times 13,5$ cm ($n = 9$; strana $x = 136,4$ mm; $s = 2,96$ mm), přičemž průměrná délka komory byla stano-

vena kolem 12 cm ($n = 5$; $x = 118,9$ mm; $s = 6,61$ mm). Komoru významněji delší měly pouze dva měřitelné exempláře z Hradce Králové ($n = 2$; $x = 160,7$ mm; $s = 1,76$ mm). Nově získané měřitelné exempláře se svými rozměry od výše uvedeného souboru statisticky významně neliší, s výjimkou exempláře z Kutné Hory, který je na samé hranici varianty, ale nepatří ještě k souboru exemplářů s velkým rozměrem ČVS.

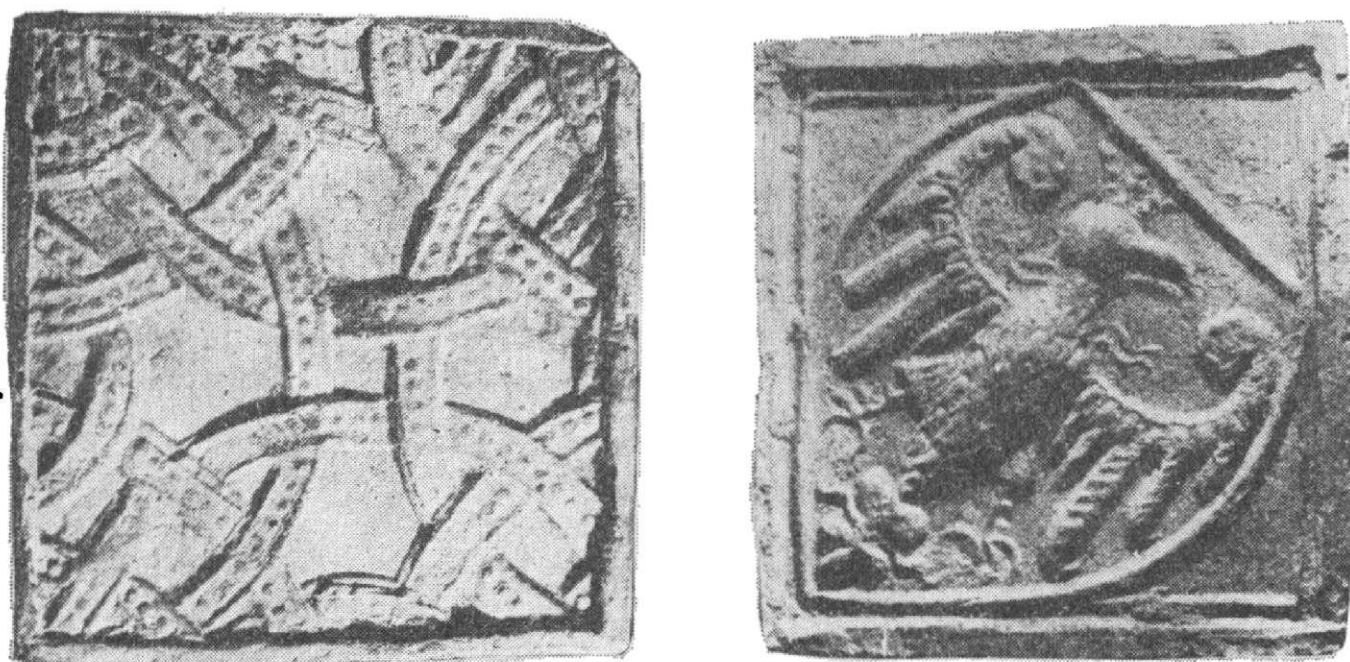
Srovnáním poměru tzv. průměrné strany ČVS každého celého exempláře ku výšce vyhřívací komory (tzv. obrysový index $OI = (V + \bar{S}/2) : V_k$ naznačilo, že kachle jejichž čtvercová ČVS je malého formátu nejsou jen miniaturou kachlů, jejichž ČVS byla velkého formátu, ale že jsou samostatnou variantou (OI kachlů s velkou ČVS $n = 64$; $x = 1,624$; $s = 0,261$; OI kachlů s malou ČVS $n = 5$; $x = 1,53$; $s = 0,069$). Od obou variant se navíc výrazně odlišoval OI dvou měřitelných exemplářů hradecké skupiny ($n = 2$; $x = 0,842$; $s = 0,017$), jejichž komora, jak patrně z hodnoty OI , vyvoláva dojem těsné vazby na tyglíkovité kachle s malým formátem ústí.

4. Ikonografie varianty s malým formátem ČVS

Ikonograficky není soubor příliš bohatý. Převažují prvky heraldické, především orlice a lev, zjištěn byl i rytíř na koni s kopím, ojediněle se vyskytl gryf a pletenec s perličkováním (obr. 1).

5. Chronologie varianty s malým formátem ČVS

Relativně byly tyto kachle z hlediska funkčně-typologického zařazeny na samotný počátek vývojové řady komorového kachle, paralelně s tyglíkovitými kachlů. Z funkčně-typologického hlediska by jim měly předcházet nádobkové kachle s kruhovým ústím, zejména kachle pohárové; následovat by měly kachle komorové s ČVS velkého formátu a s nimi funkčně paralelní kachle miskovité a další větší komorové kachle. To však je jen základní velmi hrubá orientace, ve skutečnosti se typy a varianty samozřejmě mohou překrývat (Smetánka 1960; 1969).

Obr. 1. Vlevo — Komorový kachel s perličkovaným pletencem, MM Prahy, první pol. 14. stol. Vpravo — Komorový kachel s orlicí, OM K. Hora, kolem pol. 14. stol.

Absolutní chronologie byla, a do značné míry dosud je založena na uměleckohistorických kriteriích, neboť archeologicky podrobně analyzovatelných nálezů se zatím nedostává. Počátky komorových kachlů s malou ČVS byly kladeny do doby kolem 1300 a hypoteticky se připouštělo datování i do konce 13. století (Smetánka 1959). To musíme dnes odmítnout s ohledem na přece jen již jasnější vývoj ve významném švýcarském vývojovém centru, kde se dají počátky komorového kachle položit rámcově až do průběhu první poloviny 14. století (Tauber 1980, 325—329). Není asi možno, aby okrajová oblast předcházela jedno z nejvýznamnějších vývojových center. Možnost datování počátku komorového kachle po r. 1300 je dána lépe analogiemi na starý tvar orlice z Hradce Králové (Smetánka 1959), obdobný tvaru na otisku pečeti známému z Olomouce, jak se zachoval již z r. 1305 (Vojtíšek 1928, 30—32, obr. 6 na str. 31 vlevo). Důležitou funkci při datování má i pletencový ornament související se slohovým proudem pozdní abstraktní románské ornamentiky na konci 13. a počátku 14. století (Květ 1927; Wirth 1931, 248), přičemž významná váha patří analogii na tzv. chvalkovickou desku s ornamentem obdobného druhu, datova-

Nicméně to však ukazuje jen možnost takového datování a za současného stavu pramenné základny by bylo lépe položit počátky této varianty zatím obecněji do první třetiny 14. století. Zároveň to neznamena, že každý komorový kachel s malým formátem ČVS je nutně z počáteční vývojové fáze. Nové nálezy, které zatím přibyly, ukazují že tomu tak není. Dva kachle s malou ČVS se lvy ze studny v Praze 1 na Národní třídě podle E. Janské datovatelné do 2. pol. 14. století jsou toho dobrým příkladem (Janská 1977). Exemplář s orlicí z NM Praha (obr. 2) bezpečně ukazuje slohové vztahy k parléřovskému stylu a není tedy asi možný již v první pol. 14. století (Petráň 1970; Podlaha—Hilbert 1906; Chadraba 1971). Ještě lepší důkaz pro přežívání této varianty máme z Kartouzky v Olomouci, kde nejen velmi pravděpodobná doba zničení kamen k roku 1425, (Burlan 1966b), ale i až manýristická vysoce kvalitní modelace krásného stylu u orlice (Burlan 1966a), naznačuje dokonce dlouhou dobu používání této původně nejstarší české varianty komorového kachle. Svým formátem shodná s tyglíkovitými kachlí, které patrně provází, ztrácí smysl někdy

Obr. 2. Komorový (?) kachel s orlicí, NM Praha, 2. pol. 14. stol.

v době dožití tyglíkového kachle, o němž víme, že se tak stalo ještě v první pol. 15. století, možná v průběhu doby husitské (Smetánka 1969, tam další lit.).

6. Komorový kachel s velkým formátem ČVS

Nově získal záchrannou akcí důležitý soubor kachlů z hradu Kyšperka. VI. Kaiser (Kaiser 1979). Tento soubor patří z hlediska studia nejstarších komorových kachlů mezi nejvýznamnější nálezy evropské, nejen pro svou jedinečnou ikonografii, reagující na významnou událost evropské politiky, jíž byl pád Přemysla Otakara II. v r. 1278, ale i z důvodů typologických a technologických. Protože některé závěry VI. Kaisera lze doplnit a tím je i podpořit, věnujeme se nálezu podrobněji. Dochované komorové kachle mají rozměry ČVS přibližně 170 × 170 mm, V_k = 130 mm. Provázeny jsou ještě kachli nádobkovými a miskovitými. Podrobnější rozbor vegetabilní ornamentiky odhalí zajímavé zatím nevyužitě datovací možnosti. Vegetabilní motivy, s nimiž se na kyšperských kachlích setkáváme, jsou dvojího druhu. Abstraktnější a méně pečlivě provedené v dolní části ČVS a potom naturalističtější a pečlivěji provedené tři vinné listy na kmeni v horní části. I když zde formálně nejsou naplněna heraldická pravidla a chybí štít, přece jen se lze domnívat, že máme v tomto motivu zachycenou souvislost s dražickou érou hradu, s biskupem Janem IV. z Dražic, který až marnotratně umísťoval rodové označení na všech svých podnicích. Zde ovšem nemáme znak a proto asi význam tohoto motivu unikl pozornosti, ale heraldika vedle znaků zná i tzv. příznaky, nebo odznaky (badges), které mají obdobnou označovací funkci i když právně a prestižně nižší (Schwarzenberg 1941). Tyto badges jsou velmi oblíbené v západoevropské heraldice, s níž se měl Jan IV. jistě možnost seznámit za svého jedenáctiletého nuceného pobytu u papežského dvora v Avignonu. Zároveň nás nesmí překvapit umístění na vinném kmeni, i když heraldické příručky (např. Zenger 1978) shodně s vyobrazením na hradě Laufu uvádějí jako dražický znak tři vinné listy na společném stonku. Přímě v okruhu Jana IV. bylo oblíbeno vyobrazení na kmeni, jak dokazuje dobrá desítka příkladů, které se náhodným výběrem podařilo shromáždit (např. Chaloupecký 1908, s. 84, obr. 15; Wirth 1931, s. 251, obr. 196; Menclová 1972 II, s. 35, obr. 30; Mencl 1940—41, s. 107, 118 aj.) (obr. 6). Nejvýmluvnější doklad pro kolísání je na kostele sv. Jiljí v Praze 1, kde je dražický erb proveden dvakrát a pokaždé v jiné variantě. Z uvedených pozorování plyne, že kyšperské kachle je třeba dát do souvislosti s érou dražickou a nikoliv s Otou z Bergova a datovat je před rok smrti pražského biskupa v roce 1343. Nejzazší dolní mez by pak byla doba koupě Kyšperka 1335 (Chaloupecký 1908).

7. Technologické předpoklady

Již v době prvotního zpracování nejstarších komorových kachlů bylo možno vyslovit předpoklad, že vnější podoba některých kachlů umožňuje uvažovat o souvislosti s reliefy dlaždic (např. Smetánka 1960). Na počátku osmdesátých let to prokázala J. Richterová na kachlech z Prahy a dlaždicích z Písku, kde kompoziční vztah je nesporný (Richterová 1982, 13) (obr. 3, 4). Přibližně v téže době to naznačil i VI. Kaiser, když došel k závěru, že ikonografie kyšperských kachlů souvisí původně s jednotnou keramickou deskou, pro použití na kachle rozpůlenou, kterou se pokusil rekonstruovat (Kaiser 1979) (obr. 5). Také zde můžeme doplnit velmi zajímavou indicí i pro tento názor. Je jí dnes již víceméně zapomenutý nález z hradu Dražic (obr. 6). Zveřejněn byl již v roce 1902 (Bayer 1902) a kromě dalšího přímého dokladu pro tři vinné listy na kmeni, tentokrát

Obr. 6. Vlevo — Znak Jana IV. z Dražic (tři vlnné listy na kmeni), svorník klenby z augustiniánského kláštera v Roudnici n. L. — třetína 14. stol. Vpravo — Týž znak (poškozeno) na keramické desce z hradu Dražice a s nápisem uvádějícím Jana IV., doklad existence keramických desek v Janově okruhu (1. pol. 14. stol., před 1343).

mou, leč dosti těsnou souvislost mezi vynikající cisterckou stavební keramikou 2. pol. 13. století a technologií nejstarších kachlových reliefů (Schnyder 1958; 1972).

8. Závěry a evropské souvislosti

Počátky výroby obou základních variant komorového kachle můžeme tedy v Čechách klást alespoň do konce 30. let 14. století. Je to z hlediska evropského brzo nebo pozdě? Současné zpracování evropské kachlové produkce, jak je shledáváme v souhrnnějších dílech např. u R. Franz, pro reálné srovnání neposkytuje dostatečný základ (Franz 1969). Jediným územím, které zatím srovnání umožňuje, je Švýcarsko, které též umožňuje alespoň nepřímý pohled na sousední JZ Německo. Při srovnání můžeme vzít v úvahu, že alpské území, a Švýcarsko zvláště, je jedno z významných, ne-li nejvýznamnějších vývojových center a tradice výroby kachlů zde sahá snad až k roku kolem 1100. Přes velké množství materiálu, a to i s použitelnými absolutními daty, není zatím přesněji známo, kdy zde byl komorový kachel (Blattkachel) se čtvercovou ČVS vytvořen. Jisté je, že se tak stalo již před rokem 1356, což je datum tzv. bazilejského zemětřesení, které poškodilo řadu hradů, ale zároveň je jisté, že se tak nestalo před rokem 1300. Podrobnější omezení v rámci první poloviny 14. století chybí. J. Tauber odhaduje jako nejpravděpodobnější dobu 1320/25 (Tauber 1980, 329) a R. Schnyder soudí, že zná jednoho z prvních výrobců těchto kachlů, místra Heinricha, zasedajícího 1343—1346 v městské radě curyšské (Schnyder 1972, 9).

Souhrnně řečeno české nálezy mají pro posouzení celého problému značný význam. Jednak uvádějí variantu s malou ČVS a naznačují, že mohla existovat snad již v první čtvrti nebo na počátku druhé čtvrti 14. století. Prokazují též existenci komorového kachle s velkým formátem ČVS koncem třicátých let 14. století. Uvádějí kromě v Evropě běžné ikonografie i ikonografií výjimečnou s historizujícím motivem utkání dvou politicky významných soupeřů. Naznačují, mnohem lépe než dosud jinde, svázanost technologie reliéfní výzdoby se

stavební keramikou a konečně nezdají se být vůbec nijak časově opožděny proti kachlům v zatím nejlépe známém a významném vývojovém centru.

Jako celek ukazují, že Čechy rané doby lucemburské integrují se do evropské produkce řemeslné i do celkového trendu vývoje úrovně životního stylu ještě v době před nástupem Karla IV. I tento poměrně drobný detail, jakým jsou komorové kachle, naznačuje, že v tomto procesu, jak bylo konstatováno i pro jiné oblasti života, připadlo čestné místo pozoruhodné osobnosti posledního pražského biskupa Jana IV. z Dražic, ne náhodou považovaného v mnoha směrech za předchůdce císaře Karla IV., za jakéhosi Jana Křtitele času, který teprve přicházel [Chaloupecký 1908; Menclová 1972, II, 35].

Seznam nálezů z území Čech

V seznamu nálezů jsou nejstručnějším možným způsobem evidovány dosud známé starší komorové kachle s malým i velkým formátem ČVS. Pokud jsou tyto kachle již uvedeny do literatury a popsány vyhovujícím způsobem, jsou zde zmíněny jen odkazem na příslušnou literaturu. Ostatní kachle jsou popsány podrobněji. Použití zkratek odpovídá konvenci uvedené ve studii [Smetánka 1969].

A. Kachle komorové s malým čtvercovitým formátem ČVS.

1. Kachel s orlicí — Hradec Králové. [Smetánka 1959.]
2. Kachel se lvem — Hradec Králové. [Smetánka 1959.]
3. Kachel s rytířem na koni — Hradec Králové. [Smetánka 1959.]
4. Kachel s rytířem na koni — Hradec Králové. [Smetánka 1959.]
5. Kachel se lvem ve čtverci na koso. — (Praha). [Richterová 1982, č. 51.]
6. Kachel s orlicí ve čtverci na koso — (Praha). [Richterová 1982, č. 52.]
7. Kachel s gryfem ve čtverci na koso — (Praha). [Richterová 1982, č. 53.]
8. Kachel s labutí na štítě — Praha 1, N. Město, Truhlářská ul. [Richterová 1982, č. 54.]
9. Kachel se lvem na štítě — Praha 1, St. Město, čp. 128. [Richterová 1982, č. 55.]
10. Kachel se lvem na štítě — (Praha). [Richterová 1982, č. 56.]
11. Kachel se lvem na štítě — Praha 1, N. Město, Revoluční nebo Soukenická ul. [Richterová 1982, č. 57.]
12. Kachel se lvem na štítě — (Praha). [Richterová 1982, č. 58.]
13. Kachel s orlicí na štítě — (Praha). [Richterová 1982, č. 59.]
14. Kachel s gryfem — Praha 1, St. Město, Karlova ul. čp. 178. [Richterová 1982, č. 60.]
15. Kachel s perličkováným pletencem — Praha 1, St. Město, Karlova ul. čp. 178. [Richterová 1982, č. 61.] [Obr. 1.]
16. Komorový kachel, komora kuželovitá, OVO vodorovně seříznut a mírně ven vytažen; na plášti mělká zachytná šroubovice; OL hranolovitá. Ik: Na trojúhelníkovitém plasticky vystouplém v hlavě mírně zúženém, vlevo skloněném štítě vlevo hledící dvojocasý lev s korunou. H: Světlý až střední okr, stopy očazení. TP: ČVS polévána zelenavou olovnatou polevou. N: Praha 1, Národní tř. 61, studně. U: PSSPOP (t. č. MMP, b. i. č.). V: 140 mm, Š: 140 mm, VVk: 107 mm, dVo: 90 mm. [Janská 1977.]
17. Komorový kachel, komora kuželovitá, OVO rekonstruován; na plášti mělká zachytná šroubovice; OL hranolovitá. Ik: Na trojúhelníkovitém prutem vymezeném v hlavě mírně zúženém, vlevo skloněném štítě vlevo hledící dvojocasý lev s korunou. H: Světlý až střední okr; stopy očazení. TP: ČVS polévána sytě zelenou olovnatou polevou. N: Praha 1, Národní tř. 61, studně. U: PSSPOP, (t. č. MMP, b. i. č.). V: 143 mm; Š: 144 mm; max. VVk: 116 mm; dVo: ? [Janská 1977.]
18. Komorový kachel, komora kuželovitá, OVO vodorovně seříznut a mírně ven vytažen; OL hranolovitá. Ik: Na trojúhelníkovitém prutem vymezeném v hlavě zúženém, vlevo skloněném štítě plamenná orlice s korunou, vlevo hledící; ČVS

rámována prutem. H: Světlý okr, stopy očazení. TP: Otisk mírně poškozen. N: ?
U: OM K. Hora, A 339. V: 150 mm; Š: 150 mm; Vk: 137 mm; dVo: 115 mm. (Obr. 1)
19. ZKNT; OL hranolovitá. Ik: Na trojúhelníkovitém plasticky vystouplém v hlavě
zúženém, vlevo skloněném štítě orlice vlevo hledící. H: Světlý narůžovělý okr;
stopy očazení. TP: V detailech nejasný otisk. N: ? U: NM Praha 34.954.
V: 139 mm; Š: 139 mm. (Obr. 2.)

Další exemplář podobného typu (výtečný otisk) z NM Praha uvádí J. Richterová,
jíž děkuji za informace o něm.

Za rady z oblasti heraldiky jsem zavázán prof. P. Palátovi z PSSPPOP Praha.

B. Kachle komorové s velkým čtvercovým formátem ČVS.

1. Soubor kachlů z hradu Kyšperka (k. ú. Unčín, o Teplice) s Přemyslem Otakarem II. a Rudolfem Habsburským (Kaiser 1979).

P o z n á m k a.

Jako podkladu pro schema na obr. 3 bylo použito práce D. Hejdové a B. Nechvátala, Raněstředověké dlaždice v Čechách, PA LXI, 1970, obr. 20: 1. Rekonstrukce schémat na obr. 3 a 4 provedla D. Mikšovská.

Literatura

- Bayer, J. V. 1902: Dražické dlaždičky, ČSPSČ X, 78—81.
Burian, V. 1966a: Předběžná zpráva o historickoarcheologickém výzkumu Kartouzky v Dolanech 1964—1965, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci 128, 9—15.
— 1966b: Kartouzka v Dolanech — Moravský protějšek hradu Siónu. Střední Morava 1, 5—18.
Franz, R. 1909: Der Kachelofen. Entstehung und kunstgeschichtliche Entwicklung vom Mittelalter bis zum Ausgang des Klassizismus. Graz.
Holčík, Š. P. 1976: Středověké kachlice na Slovensku. Zborník Slovenského národného múzea LXX, História 16, 91—112.
— 1978: Středověké kachliarstvo. Bratislava.
Chadraba, R. 1971: Staroměstská mostecká věž a triumfální symbolika v umění Karla IV. Praha.
Chaloupecký, V. 1908: Jan z Dražic, poslední biskup pražský. ČSPSČ XVI, 51—84; 133—163; 161—196.
Janská, E. 1977: K nálezům středověkých studní, Staletá Praha VIII, 165—196.
Kaiser, V. 1979: Gotické kachle z hradu Kyšperka, Ústecký sborník historický 1979, 45—59.
Květ, J. 1927: Italské vlivy na pozdně románskou malbu v Čechách. Praha.
Liška, A. 1943: Hrnčířské a kamnářské památky v museu hlavního města Prahy, Zprávy České keramické společnosti XX, 1—23.
Mencl, V. 1940—41: Biskup Jan IV. z Dražic v dějinách české architektury, Umění XIII, 101—122 (Štenc).
Menclová, D. 1972: České hrady I. II. Praha.
Michna, P. J. 1977: K vývojové a typologické charakteristice moravských středověkých kachlů, Sborník památkové péče v severomoravském kraji 3, 7—44 (Ostrava).
Petráň, J. 1970: Český znak. Praha.
Podlaha, A.—Hilbert, K. 1906: Soupis památek historických a uměleckých. Metropolitní chrám sv. Víta v Praze. Praha.
Poche, E. 1937: Soupis památek historických a uměleckých v okrese královédvorském Praha, (XLVIII).
Richterová, J. 1982: Středověké kachle. Praha.
Schnyder, R. 1958: Die Baukeramik und der mittelalterliche Backsteinbau des Zisterzienser klosters St. Urban. Bern.
— 1972: Keramik des Mittelalters. Bern.
Schwarzenberg, K. 1941: Heraldika. Praha.

- Smetánka, Z. 1959: K problému nejstarších plasticky zdobených kachlů v Čechách, *Acta Musei Reginahradecensis, S. B: Scientiae Sociales* 2, 107—114.
- Smetánka, Z. 1960: Studie o českých středověkých kachlích. Praha. (AÚ ČSAV, knih. A 813.)
- 1969: K morfologii českých středověkých kachlů, *PA LX*, 228—265.
- Tauber, J. 1980: Herd und Ofen im Mittelalter. Untersuchungen zur Kulturgeschichte am archäologischen Material vornemlich der Nordwest Schweiz (9.—14. Jahrhundert). Olten u. Freiburg i. Br.
- Vojtíšek, V. 1928: O pečetech a erbech měst pražských i jiných českých, *Zprávy památkového sboru hlav. města Prahy VIII*, 1—255.
- Wirth, Z. Ed. 1931: Dějepis výtvarného umění v Čechách I. Středověk. Malířství [A. Matějček]. Praha (SVU Mánes).
- Zenger, Z. M. 1978: Česká heraldika. Praha.

Zusammenfassung

Zu den Anfängen der Erzeugung von Blattkacheln in Böhmen

Blattkacheln, die aus einer reliefverzierten Heiz-Stirnwand verschiedener Ausmaße und dem meist kegelförmigen Mantel der Heizkammer bestehen, waren der üblichste Typ der böhmischen Kachelproduktion im Großteil des Spätmittelalters. Als älteste Variante der Blattkachel gelten gegenwärtig Exemplare im sog. Kleinformat der Stirnwand (durchschnittlich 135×135 mm), deren ikonographie nicht allzu reich ist. Es überwiegen heraldische Elemente, vor allem der Adler und die Löwe, dann der Schwan, festgestellt werden auch ein Ritter zu Pferd mit Lanze, der Greif und der Flechtband. Die absolute Chronologie stützt sich meist auf Stilanalysen, weil es nur wenige archäologisch datierte Exemplare gibt. Die ältesten wurden in das Ende des 13. Jh. verlegt; diese Datierung ist zwar aus stilistischen Gründen möglich, aber kaum real. Im Blick auf die gesamteuropäische Entwicklung erscheint eine Datierung in das erste Drittel des 14. Jh. wahrscheinlicher. Diese Variante hat lange Lebenskraft behalten. Archäologisch und stilmäßig lassen sich manche Exemplare mit kleinformatiger Stirnwand nicht nur die 2. Hälfte des 14. Jh. datieren, sondern das jüngste Exemplar aus Kartouzka in Dolany bei Olomouc verlegt man sogar noch vor das Jahr 1425.

Neu entdeckt wurde auf Burg Kyšperk eine Blattkachel mit großformatiger Heiz—Stirnwand (Kaiser 1979), auf der der Zweikampf Přemysl Otakars II. und Rudolf von Hansburgs festgehalten ist. Die Datierung kann man aus heraldischen Gründen (Anwesenheit dreier Weinblätter an der Rande) in jene Zeit genauer fassen, als Burg Kyšperk das Eigentum von Bischof Jan IV. von Dražic war, also 1353—1343. Auch die technologischen Beobachtungen lassen sich ergänzen. Sowohl bei klein als auch großformatigen Stirnwänden der Blattkacheln kann man den Einfluß der bei der Herstellung reliefgeschmückter Baukeramik gesammelten Erfahrungen nachweisen. Von der europäischen Entwicklung ausgesehen fallen die relativ einwandfrei absolut datierten Kacheln aus Burg Kyšperk gut in den Horizont der ältesten Exemplare dieser Variante der Blattkachel. Zu den ältesten europäischen Exemplaren gehören auch manche der hier angeführten Kacheln mit kleinformatiger Heiz—Stirnwand.

Abbildungen:

- Abb. 1. Links — Blattkachel mit Flechtband, MM Praha, erste Hälfte des 14. Jh.
Rechts — Blattkachel mit heraldischem Adler, OM K. Hora, um die Mitte des 14. Jh.
- Abb. 2. Blatt-(?) Kachel mit Adler, NM Praha, 2. Hälfte des 14. Jh.
- Abb. 3. Schema des Teils einer unendlichen Fläche nach einer Fliese aus Pfisek—Burgsaal, offenbar letztes Viertel des 13. Jh.
- Abb. 4. Schema des Teils einer unendlichen Fläche nach einer Kachel aus MM Praha, erste Hälfte des 14. Jh; ein Vergleich mit Abb. 3 deutet bestimmte Beziehungen zwischen den ältesten Kacheln und Fliesen an.

- Abb. 5. Nach Funden von Blattkacheln auf Burg Kyšperk rekonstruierte ursprüngliche keramische Tafel (nach Vl. Kaiser). Erste Hälfte des 14. Jh; diente als plastische Unterlage für Blattkacheln in den Jahren 1335—1343.
- Abb. 6. Links—Wappen des Jan IV. aus Dražice (drei Weinblätter an der Ranken Schlußstein der Gewölbe aus dem Augustinerkloster von Roudnice n. L. Drittel des 14. Jh.
Rechts — dasselbe Wappen (beschädigt) auf einer keramischen Tafel aus Burg Dražice mit Inschrift, die Jan IV. nennt; Existenzbeweis keramischer Tafeln in Johans Bereich (1. Hälfte des 14. Jh. vor 1343).